ANDRÁS ZSELYKE*

SZABÓ T. ATTILA NYELVÉSZETI ÍRÁSAI A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZTI ERDÉLYI MÚZEUMBAN

Kulcsszavak: *történeti névtan, helynévtan, mikrotoponímia, helynévgyűjtés, nyelvművelés, nyelvhelyesség*

Szabó T. Attila sokfelé ágazó nyelvészeti kutatásainak központi, és egyúttal úttörő vállalkozása az, amely közép- és felső-erdélyi helynevek településenkénti összegyűjtésére, feltárására, értelmezésére irányul. Történeti nyelvészeti, névtani munkáival szemben szakmai berkekben ugyan másodrendű fontosságúnak tartják nyelvművelő indíttatású cikkeit, és talán emiatt ezek kevésbé vannak jelen a köztudatban, de amint előadásom második részében kiderül, szervesen illeszkednek lingvisztikai írásai sorába, méltóak a megismerésre.

Vallomásaiból¹ kiderül, hogy életpályája mérföldkövének számít, amikor egyetemi hallgatóként, 1928 körül megismeri Tavaszy Sándort, és tanítványaként, az ő biztatására szorgalmasan látogatni kezdi az Erdélyi Múzeum Levéltárát, és az ott dolgozó Kelemen Lajos levéltáros, történész beavatja őt a levéltári kutatások mikéntjébe, és történeti forrásokat tanulmányoztat vele. Ezen források vizsgálata közben ismeri fel revelációszerűen az újkori használatú erdélyi helynevek történeti fontosságát, használhatóságát, és ettől kezdve kutatói idejének jó részét a helynevek gyűjtésére, funkcióvizsgálatára fordítja. A helynévkutatás általa megrajzolt metodikája, annak kidolgozottsága az, ami fordulópontot jelent a korábbi korok eredményeihez képest. A 19. századi helynévi adalékgyűjtemények (szótárak, pl. a Pesty Frigyes-féle, Okmánytárak, Oklevéltárak, Csánki gyűjtése, erdélyi vonatkozásban pedig Jankó János kalotaszegi gyűjtése) ugyanis nem egészülnek ki szakszerű elemzéssel, értelmezéssel, hanem a pozitívista útmutatások szerint az adatok felsorakoztatásával lezárul a kutatás, és sokszor elmaradnak a kielégítő magyarázatok, ráadásul nem is minden esetben megbízhatóak ezek a közlések (pl. Pesty gyűjteménye elég sok szakmai elmarasztalást is kapott).² A XIX. századi helynévtárak, helynévlelőhelyek elvitathatatlan érdeme viszont az élőnyelviség, a szinkrón adatok közlése, amely helyszíni terepmunka eredménye, és amelynek nélkülözhetetlenségét pl. Szabó T. Attila is felismerte és módszereit hasznosította.

* ANDRÁS Zselyke (1978), doktorandusz, az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kutatóintézetének tudományos munkatársa. Az Erdélyi magyar szótörténeti tár XII. és XIII. kötetének társszerkesztője. Egyetemi tanulmányok: Babeş–Bolyai Tudományegyetem, magyar–angol szak. Magiszteri tanulmányok: Babeş–Bolyai Tudományegyetem, szociolingvisztika–etnolingvisztika. Doktori kutatási témája: az Erdélyi Múzeum folyóirat két világháború közti számainak monografikus feldolgozása, sajtó- és tudománytörténeti szempontból.

1 SZABÓ T. Attila: *Vallomása életéről, munkásságáról, a nyelvtudományról*. Magyar Nyelv 1988: 257–70.

2 VÖ. HAJDÚ Mihály: *Szabó T. Attila, a helynévkutató = Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 100. évfordulójára*. Szerk.: BÁRTH M. János. Bp., 2006. 60–62.

A XX. század új irányt vett abban az értelemben, hogy a helyneveket elsősorban történeti forrásokban kutatják fel a nyelvészek, eredetük megfejtésére fektetve a hangsúlyt, ebben a korban tehát már fontos szerephez jutnak a nyelvtörténeti vizsgálódások a pozitívista jellegű adatgyűjtés mellett. Ezek a gyűjtések már, pl. Melich János és Gombocz Zoltán Magyar Etymologiai Szótára, adatközlésükben pontosak, megbízhatóak, tudományosan megalapozottak, fontos forrásai a későbbi korok bölcsészkutatóinak. Melich kutatásai irányjelzőek az ún. budapesti iskola újgrammatikus szemléletű munkamódszereit illetően; Pais Dezső, Bárczi Géza azok, akik a névtani kutatások jelentőségét felismerték, és forráskutatásaik során a helynevekre különös figyelmet fordítottak, a határtudományok művelői számára mai napig megkerülhetetlen, névrendszertani munkákat tettek az asztalra.

A budapesti nyelvtörténészek munkásságával egy időben veszi kezdetét Kolozsváron Szabó T. Attila névkutatói tevékenysége. A kolozsvári nyelvész és a köréje tömörülő szakemberek, az ún. kolozsvári iskola kutatásainak újszerűsége abban áll, hogy programjuk szerint a történeti helynévkutatást párhuzamosan kívánták művelni a helyszíni, élőnyelvi gyűjtéssel. A szinkrón adatok gyűjtése és feldolgozása és az azt követő levéltári vizsgálódás pedig a maga nemében rendkívüli alapossággal, részletességgel folyt, Szabó T. ún. mikrotoponímiai kutatást szorgalmazott. Ezt úgy kell érteni, hogy egy adott településnek és környékének összes fellelhető helynevét (domborzati formák, térszerkezeti elemek, vizek, növényzeti formák stb.) feltérképezték, feljegyezték, és tőlük telhető körülményességgel elemezték is. Ez mint módszer egyedülálló volt, hiszen akkoriban főleg a települések neveire és vízrajzára koncentráltak a kutatók. A határnevek mint külső toponimák iránti érdeklődés is pl. Szabó T. Attila nevével fémjelvezhető.

Amint méltán híressé lett névtani-településtörténeti monográfiáiban megismerhetjük, a különböző helyneveket történeti alakulásuk folyamatosságában prezentálja, tényszerű alapos-sággal közelítve etimologikus megvilágításukhoz. A Szabó T. Attila és a vele együttműködők tollából származó munkák egy nyelvészeti aspektusban maradnak el a budapesti munkacsoport által jegyzetektől: leíró nyelvészeti, rendszertani kategorizálást (pl. alaktani, jelentéstani stb.) nem követnek; általában a mikrotoponímiai elemeket mint térszínformaneveket csoportosítja, vagy egyszerűen ábécérendben közli nyelvész kutatónk, a nevek különböző változatait pedig időrendi sorrendbe teszi, és így érvényesül a történeti folytonosság elve.

Metodológiai programját *A helynévgyűjtés jelentősége és módszere* című tanulmányában fogalmazta meg először, amelyet 1933-ban a Magyar Nyelv folyóiratban jelentetett meg. Ebben egyrészt felhívja a figyelmet a helynevek mint kutatási anyag interdiszciplináris determináltságára, arra, hogy vizsgálatuk, magyarázatuk a különböző történeti segédtudományok számára konkrét támpontokat nyújt a különböző jelenségek megértésében, tisztázásában. Állításait természetesen rengeteg példával is bizonyítja, főként népiségtörténeti, településtörténeti vonatkozású adalékokkal szolgálva. Ugyanebben az évben jelent meg az az Erdélyi Múzeum *Adattár* című rovatában első, konkrét realizációja is elméleti felvetéseinek, elképzeléseinek, az *Adatok Nagyenyed XVI–XX. századi helyneveinek történetéhez*, amelynek anyagát az enyedi kollégiumbeli tanárkodása alatt gyűjtötte.³

3 Vö. PÉNTÉK János: *Szabó T. Attila (1906–1987). A régi és a megújult Erdélyi Múzeum-Egyesületet összekötő életmű = Hivatás és tudomány. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiemelkedő személyiségei*. Szerk. Kovács Kiss Gyöngy. Kvár, 2009. 463–492.

A bevezetőben felvázolja munkamódszereit, a gyűjtött helynévanyag rendszerezését illetően, térképre helyezésüknek mikéntjét. Az olvasatuk, illetve ejtésük alapján, fonetikus leírt, ábécérendbe sorolt, történeti és jelenkori adalékok után megjelenik a térkép szerinti számozás, utána a helynév lehetőség szerinti értelmezése. A dolgozat esetleges hiányosságaira is felhívja a figyelmet a szerző egyrészt arra hivatkozva, hogy nem álltak rendelkezésére olyan településmonográfiák, amelyek a teljes névtörténeti anyagot feldolgozzák, másrészt utal rá, hogy a szász eredetű helynévanyag interpretációjáról le kellett mondania a német nyelvben való járatlansága miatt.

Tömör összefoglalójában a város település-, népiség-, gazdaságtörténeti viszonyaira vonatkozóan a helynevek alapos vizsgálatának nyomán fogalmaz meg helytálló következtetéseket, megállapításokat. Így például stratégiai jelentőségű, honfoglalás kori magyar helynevek (mint pl. Őrhegy – a várost uráló legfontosabb hegy, amely a határőrségre utal –, valamint a Sárvárdomb, mai térszínformánév, a város határában levő halom, amely egy valamikori földvár meglétét őrzi) feltérképezésével jut arra a megállapításra, hogy a város megalapítói a magyarok lehettek, de már a középkorban megjelent a szász népelem is, és a két nép évszázadokon át egymás mellett élt, külön városrészekben, míg aztán a szászág lassan beolvadt a többségi magyarságba, és a valamikori markáns jelenlétüket már csak a német eredetű helynevek tanúsítják. A román nemzethez tartozó néptömegek megjelenése sokkal későbbre tehető a kutató szerint, a 18. század vége felé települtek be csupán a városba.

Nagyon fontosak Szabó T. Attila szerint azok a középkori eredetű toponimák, amelyek a különböző népcsoportok Nagyenyedet érintő vonulási útjára engednek következtetni: ilyen a Frankút, amely talán a moseli frankok nevével hozható összefüggésbe, akik a Maros környékét még a szász néptömegekkel együtt kb. a XII. század folyamán birtokba vették.

Másik fontos megállapítása a várostörténetet illetően, hogy az összes idegen eredetű, nagyrészt szász helynév vagy szőlőhegyet jelöl(t), vagy egy annak szomszédságában levő utcát, amely arra szolgál bizonyítékkul, hogy a szőlőtermesztést, amely Nagyenyedet Erdély egyik leghíresebb borvidékévé avanszálja, nagyrészt a Rajna menti németiség honosítja meg a városban, akik a frankokkal kb. egyidőben, legkésőbb a 13. század közepén telepedtek le Enyeden. Ilyen beszélő helynevek pl. a *Gálprigy* (sző), *Gerepen* (sző), *Grintyen* (sző, gyü), *Herlos* vagy *Hellos* (sző), *Herzsa* (sző), *Varcagás ucca*. Egyetlen kivétel a *Göblehem*, amely szántó és kaszáló megnevezése. Természetesen azonban régi magyar megnevezéseket is találunk szőlőtermő területet illetően, az Őrhegy és mellékrészeinek szőlősei a századok során a legnagyobb hozamúak egyikének számítottak. A hegyhez tartozó puszták elnevezései közül emelkedik ki középkori eredete folytán is a *Szenterzsébet* (ma *Erzsébetpuszta*). Mindenképp a reformáció előttre tehető a toponima megszületése, hiszen azután ellenkezett a kálvinista meggyőződéssel, hogy szentek nevével jelöljenek egy-egy területet. Szabó T. ezenkívül még felsorol néhány, bizonyosan magyar helynevet, amelyek a késő középkorból származtathatóak, és valószínűleg szőlőművelő helyre vonatkoztak: *Békamál*, *Farkaspatak*, *Batizné vápája és Sompatak*. Bár a bortermelés fellendítése nagyrészt a szászokhoz köthető, más karakterisztikusan ősi foglalkozások, mint a föld megművelése, az állattartás és az ehhez kapcsolódó munkálatok majdnem mind olyan tereken történtek, amelyeknek elnevezése archaikus magyar (kivétel a már említett Göblehem, valamint az újabb keletkezésű Gróman-tó). A szántók, kaszálók és legelők, erdők stb. régiségben keletkezett magyar neveit még Szabó T. gyűjtése idején is használja a románság, illetve annak kicsit elferdített származékait. A határnevek között

csupán kettőt talált a kutató, amelyek eredendően román nyelviek, a *Bunez* és a *Csóra árka*, de ezeknek keletkezése is már a késő újkorra tehető.

A határnevek vizsgálata általában mérőföldkőnek számít Szabó T. Attila helynévgyűjtéseiben, ezek segítségével határozható meg, hol húzódott pl. egy város egykori szélé, így állíthatók fel hipotézisek a vízrajztörténeti változásokkal kapcsolatban is: Nagyenyed esetében több olyan nevet talál a szerző, amelyek már nem létező tavakra, kutakra, erekre, folyamágakra utalnak a város külterületén. Ezek a jelenkorban már szántók, kaszálók és legelők, de megszilárdult elnevezésükben őrzik metamorfózisuk történetét: ilyen a *Kádastó*, *Feketető* (csak a nevük maradt fenn), a *Kisfeketető*, *Lippai tó*, *Sulymos* vagy később *Solymostó* és *Barátok tava*, *Apahidi ér*, *Ér*, *Kádasér*, *Lippai tó ere*, az Órhegy *Kecske kútja* eltűntek mint vízrajzi tényezők. A *Büdöskút* ma már dűlöt jelöl, a *Holtmaros* és *Holtvíz* régebb valóban a kiszáradt Maros-ágra utalt, ma már szántók és kaszálók együttese. A helynevek alapos felkutatásával tehát a gazdálkodástörténeti együttathatók is új megvilágításba kerülhetnek, realisabb képe rajzolódhat ki a múltbeli őstermelés megvalósulásának, korlátainak, lehetőségeinek. Minuciózus vizsgálódásai nyomán Szabó T. megállapítja, hogy Enyeden is, mint Erdélyben általában, a XVII. század végétől a XIX. század közepe tájáig a nyomásos gazdálkodástípus működött, azaz a határt két-három fordulóra osztották, és évenként hol vetésnek, hol legelőnek használták. Ez az archaikus termelői forma adta át aztán a helyét a tagosítás következtében a váltógazdálkodásnak.

Már korábban is utalt rá Szabó T., hogy az őstermelők kizárólagosan magyarok lehettek a 18. század közepéig, de az összefoglalója vége felé a város utcaneveinek elemzéséből is következtetéseket von le a román népcsoportok beszivárgását illetően. Áttanulmányozza Ioan Inocentiu Klein de Sadu püspök egyházi összeírását is 1733-ból, amelynek alapján a város etnikai összetételére vonatkozó megállapításai igazolást nyernek, hiszen az egyházfő egyetlen görög katolikus vagy görögkeleti lakost sem említ. Majdnem ötven évvel később szerepelnek a román nemzetiségűek először egy birtokösszeírásban mint jobbágyvallók, első letelepedési helyük Enyed határán belül a *Felsőporond*, a *Várszeg utca* vége, valamint a beszédes nevű *Oláhok uccája*, amely megnevezés a népesség ajkán a tanulmány megszületésének idejében még él. Azért pontosan az elsőként említett utcákban tűntek fel a román népelemek, mert azok a város szélén húzódnak, közel a szomszédos Felenyedhez, ahová már hamarabb beköltözött nagyobb számban a románság. Valószínűleg a harmadik népelem megjelenése valamiféle termelésbeli úr keletkezéséhez köthető, hiszen a 18. században a magyar lakosság elindult a polgárosodás útján, mellyel egyidőben csökkent a szászságnak az ipar és kereskedelem területén fenntartott vezető szerepe, úgyhogy mint új, nélkülözhetetlen, az egyensúlyt újra megteremtő gazdasági láncszem kapcsolódott be a románság a város vérkeringésébe. A névtan mint segédtudomány eredményeinek felhasználásával tehát fontos történeti, földrajzi, gazdasági tényezőkre deríthetünk fényt a településmonográfiák írásakor, ez fogalmazódik meg a szerző végszavában. A továbbiakban Szabó T. Attilának az Erdélyi Múzeum hasábjain 1937-ben jelenik meg egy hosszabb tanulmánya, három számban folytatásban közzételve, *Szásznyíres település-, népesség-, népesedés- és helynévtörténeti viszonyai a XIII–XX. században* címmel. Ez az írás az enyedi gyűjtés mellett az egyedüli komplex helynévi és népiségtörténeti vizsgálat Szabó T. tollából az EME tudományos fórumában. A fiatal Szabó T. Attila egyik nagyarányú nyelvtörténeti-helytörténeti kutatásának lejegyzését követheti figyelemmel az olvasó a fent említett értekezés tanulmányozásakor. Az első közlemény igazít el a kutatástörténetben, a kutatási előzményekben, majd bemutatja a település nevének alakulását, elhelyezkedését, föld-

rajzi viszonyait, majd benépesülésének történeti forrásokkal igazolt alakulását, etnikai viszonyainak változásait a történelem folyamán, és a faluszerkezet kialakulását. Ezeket illusztráló térképek, táblázatok tartoznak a tanulmány szövegtestéhez, amelyekből kirajzolódik a falu korabeli képe, megismerhetők a telekviszonyok. A szerző részletesen közli a telektulajdonosok lajstromát, amely már a kutatás jelen idejének állapotát tükrözi.

A tanulmány ötödik fejezete foglalkozik a helynévtörténeti kutatásokkal. Azt azonban már a fejezet első mondatában közli Szabó T., hogy az onomasztikai vizsgálódásokkal indult el ez a kismonográfia, de a kutató belátta, hogy a névtani elemzések csak település- és népi-segtörténeti keretbe beágyazottan célszerűek, anélkül csupán hipotetikus felvetéseket tud megfogalmazni. Ezért dönt úgy, hogy a bevezetőben a helynevek keletkezésének történeti kontextusát ismerteti. Ugyanakkor a kutatás mozgása kétirányú: hiszen a nyelvtörténeti adalékokból, valamint az élőnyelvi adatokból is következtetéseket fogalmaz meg pl. a falu gazdaságtörténeti viszonyainak változásairól.

A helynevek eredetének taglalásában elsődrendű fontosságú nála a szász–magyar–román kölcsönzések beható vizsgálata. A román névadásból származó adalékok említésénél nem feledkezik meg arról, hogy ezek későbbi megjelenését leszögezze, ezzel magyarázza az ez irányú kölcsönzések csekély számát. Sokkal nagyobb arányú a magyarból románba való kölcsönzés, amit kézzelfoghatóan bizonyít tanulmányában, illetve a 3. részben közölt névtani lajstromban.

Bár a professzor legnagyobb elmélyüléssel művelt szakterülete a nyelvtörténet és ezen belül a történeti névtan, hivatásának érzi szakadatlanul azt is, hogy a nyelv jelenbeli állapotával, működésével is törődjék, hiszen a történeti és a mai normatív nyelv paramétereire rákérdező kutatások egymást kiegészítő, egymásból építkező műveletek. Rendkívül frappánsan fogalmazza meg véleményét ez ügyben: „nyelvművelő munkát nyelvtörténeti felkészültség nélkül lehet, de nem szabad folytatni”, hiszen „a nyelvújítás és a nyelvművelés tulajdonképpen akkor kezdődött, amikor az első mondatot leírták magyarul, mert az első mondatot leíró személy – akármilyen szinten írt is – már bizonyos válogatást végzett abban a nyelvi anyagban, amelyet maga sajátjának mondhatott”⁴.

Az 1935-ös év vízválasztó a tekintetben, hogy az Erdélyi Múzeumban egy, az erdélyi magyar tudományos sajtóban célkitűzései szempontjából egyedülálló rovat indul, a Nyelvművelés. Nyelvészeti szakfolyóiratokban természetes egy ilyen célzatú rovat jelenléte, de össztudományos folyóiratban ez a sajátos műfaj példa nélküli, hiszen a tanulmányok, rövid értekezések a megszokott szövegtípusok az általam tanulmányozott folyóiratban is – a nyelvművelő cikkek viszont inkább tudománynpszerűsítő publicisztikának minősíthetők. A Nyelvművelés című fejezetét az Erdélyi Múzeumnak 1936-tól Szabó T. Attila és Brüll Emánuel szerkesztik. A cikkek tág témakört fognak át a saját műfajukon belül: a nyelvművelésről mint feltörekvőben levő diszciplínáról tájékoztatnak, az ebben a témakörben megjelenő új szakkönyvekről adnak hírt, nyelvművelő kezdeményezésekről, konferenciákról tudósítanak, a magyar irodalom közismert figuráinak nyelvvédő törekvéseiről számolnak be, a köznap nyelvhasználat tévedéseire hívják fel a figyelmet, valamint a szókincsbeli szegényedés és ezzel együtt az idegen nyelvi elemek túlzott mértékű elszaporodása ellen hadakoznak. Ezek közül

4 SZABÓ T. ATTILA: *Anyanyelvünk életéből* = Uő: *Válogatott tanulmányok, cikkek*. V. Bukarest, 1981. 568–9.

főként azok ragadják meg a mai kutató, olvasó figyelmét, amelyek olyan nyelvvállapotról, nyelvhasználati módozatokról tanúskodnak, amelyek időközben átértékelődtek, hiszen a nyelvhelyesség szigorú keretei fellazultak, megváltoztak, és ez a szemléletbeli váltás sokszor éppen ellentétes irányultságú fordulathoz vezetett, a két világháború közötti tanításokhoz képest.

Néhány nyelvhasználatbeli „vétség” kijavítása éppen hogy magyartalanságként tűnik fel manapság. Szabó T. Attila cikkez pl. a fotó főnévből képzett igéről, amelynek használata nóvumként hat a harmincas években, és arra a következtetésre jut, hogy a *fotóz* szó teljességgel helytelen, és helyette a *fotólt* javasolja (*Fotó és talán: fotól.* 1938. 63–64.). Nagyon érdekes, hogy mennyire ingadozott még a XX. század közepéig ezen denominális igeképzők esetenkénti úzusa.

Más esetben az idegen szavak ún. tükörfordításától idegenkedik szerzőnk, hiszen mint köztudott, főként a XX. század elején a nyelvművelő mozgalmat az anyanyelvi purizmusra való törekvés jellemzi, harcosan kardoskodnak a nyelvet befolyásoló idegen hatások ellen, és próbálják óvni a közembert ennek használatától, azonban legtöbbször ezeket a spontán kezdeményezéseket nem lehet a nyelvhelyesség szabályaira hivatkozni kiirtani. Példa rá az *ösbe-mutató* szavunk, amely ellen Szabó T. Attila emeli fel hangját egy meglehetősen felháborodott tónusú cikkben (1937. 99.), rámutatva, hogy ez a szó mesterséges és mesterkélt keletkezésű, a német megfelelőjének szolgálai és a magyar nyelvtől idegen utánzása, de bármennyire helytállóak a nyelvész ellenvetései, a szó ma már szilárdan meggyökeresedett nyelvünkben, oly módon, hogy a nyelvész által javasolt formát (első bemutató) nem használjuk.

A helynevek adekvát használatának kérdése is terítékre kerül: Szabó T. Attila egyik írásának ezt a címet adja: *Tordahasadék v. Tordai-hasadék?* (uo. 307.). Az első verzió a mai olvasó ítéletében abszurdumnak tűnik, de akkoriban az első változat is élt még. Nyelvész kutatónk nyelvtörténeti forrásokra támaszkodva magyarázza ezt a helynevünket, kimutatja, hogy az eredeti alakja *Torda hasadékja* volt, ez rövidülhetett *Tordahasadékká*. Egyébként, bár beismeri Szabó T., hogy így is szerepel korabeli forrásokban, leszögezi, hogy a modern kori nyelvérzék ezt a formát elutasítja, mert hiszen a helységnevekből mindig *-i* melléknévképzővel alkotunk egy másik földrajzi nevet.

Ezzel ellentétben az is előfordul, hogy valamely vitás kérdés mára oly módon jutott nyugvópontra, hogy két egyenrangú változatot fogadott el az akadémiai helyesírás.

Nyelvészünk *Egyházfik v. egyházfiak* című írásában nem tud dűlőre jutni megnyugtató eredménnyel a címben megfogalmazott kérdésben [uo. 37–39.]. Ma már mindkét forma egyaránt elfogadott. Ugyancsak Szabó T. írta a *Kerengő-út v. keringő-út* című cikket [uo. 1939. 90.]. Ez az írás a modern kori, újra fellángoló nyelvújítási hullám, kezdeményezés egyik iskolapéldája. A *szerpentin* szavunk létjogosultságát kérdőjelezi meg a magyar nyelvben a kutató, szeretné visszamagyarosítani, ugyancsak nyelvtörténeti ismereteire támaszkodva. Forrásfeltárásai során talál ugyanis egy példát egy román falu helyneveiből a *Kerengut* kifejezésre. Ezt nyilván nem lehet román nyelvi eredetűnek titulálni, hanem a *kereng* és *út* összetételének. Erről jut eszébe a kutatónak, hogy milyen jól lehetne helyettesíteni az idegen kifejezést ezzel. A nyelvhasználatban azonban mégsem honosodott meg, továbbra is a szerpentin kifejezést használjuk a kígyózó, kanyargós útszakasz megnevezésére.

Az igekötők használatának kérdése (akkor és most is) nagyon vitatott ügy, abból a szempontból mégpedig, hogy mikor fölösleges az igekötő ígéhez való illesztése. Ebben a kérdés-

ben mélyül el a szerző az 1936-os Erdélyi Múzeumban megjelent *Baj van az ígékötőkkel* című cikkében.

A mai kutató számára azok az írások is rendkívül figyelemfelkeltőek, amelyek a beszélt nyelv olyan aspektusait tárgyalják nyelvhelyességi szempontból (lásd pl. a kiejtés), melyek esetében a nyelvvédés túlkapásaira a szociolingvisztika mutatott később rá. Szabó T. Attila cikke *A magyar kiejtés kérdését* (1939. 87–90.) tárgyalja, és meglehetősen toleranciáról tesz tanúbizonyosságot a kor nyelvfelfogásával szembemenően, hiszen ő nem szigorúan a normatív, sztenderd magyar kiejtést próbálja szorgalmazni, nem a nyelvjárásiasság kiküszöbölésére buzdít, hiszen az ilyesmit akár károsnak is lehet minősíteni nyelvszegényítés címén, melynek komoly értékvesztés is hozadéka is lehet, hanem a magyar nyelv dallamával teljesen ellenkező, nagyon idegenszerű hanglejtés, hangsúly felvételétől óv. Megjegyzi pl., hogy az erdélyi, regionális köznyelvünkre nagyon jó hatással volt mindig a talán legzeneibbnek számító székely nyelvjárás állandó, egészséges, megújító jelenléte. Ő az idegen nyelvek korai tanulásának, a velük való elhamarkodott találkozásnak tulajdonít káros hatást. Talán az alárendelt státusba sorolódott erdélyi magyarság védelmében nyilatkozik így, hiszen az ehhez fűződő trauma még meglehetősen friss a második világháború kezdetekor. Azt vallja élete vége felé, 1986-ban, – és ezzel zárom is írásomat –, hogy: „A nyelv, a nyelvhez való ragaszkodás a kisebbségi helyzetben a nemzetiséghez való feltétlen ragaszkodást jelenti. És minthogy kisebbségi helyzetben különböző nyelvi hatásoknak kitéve a nyelv természetszerűen több – szinte azt mondhatnám – veszedelem között él, hát éppen ezért ottan a nyelvvel való törődés különleges jelentőségű. Úgyhogy az én munkásságomnak egyik része éppen a nyelvművelés volt, amelyet párhuzamosan folytattam az Akadémia és Kosztolányi nyelvművelésével. Kisebbségi helyzetben a nyelv különleges jelentőségű. Ha a nyelvet valaki megtagadja, akkor megtagadta természetesen egy adott kisebbséghez – akármelyik, nemcsak a magyar, hanem más kisebbséghez – való tartozását is”⁵.

SZABÓ T. ATTILA'S LINGUISTICAL STUDIES IN THE ERDÉLYI MÚZEUM BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Keywords: *historical onomastics, toponymy, microtoponymy, collection of place-names, purism, standard usage*

Szabó T. Attila's ramifying linguistical researches have a central and epoch-making undertaking: to compile, to uncover and to interpret the toponyms of Central and Upper Transylvania, on the level of the settlements. Compared to his historical linguistical and onomastical works, his puristic articles are considered to be of secondary importance in the groves of Academe, and maybe for this reason they are less present in the common knowledge, but as it will turn out in the second part of my paper, they fit in his linguistical writings organically, and they are worthy of getting acquainted with them.

The linguist from Cluj and the experts gathering round, the so-called Cluj school pursues researches which novelty essentially consists in their programme to combine historical toponymy and field-work regarding the spoken language. We can see the proceeds of this achievement on the columns of the Erdélyi Múzeum, subjecting Szabó T.'s onomastical studies to an examination. This view is reflected

5 BALASSA Iván: *Szabó T. Attila (1906–1987). Erdély nagy nyelvtudósa*. Bp., 1996. 66.

in Szabó T.'s numerous puristic articles, which started to appear in the transactions beginning with 1935. Besides that these results are valuable contributions to historical onomastics, our linguist perpetually feels a calling for soliciting about the present condition and function of our language, because the historical researches and those of questioning the parameters of the actual normative language are complementary operations.

STUDIILE DE LINGVISTICĂ ALE LUI SZABÓ T. ATTILA ÎN REVISTA ERDÉLYI MÚZEUM DIN PERIOADA INTERBELICĂ

Cuvinte-cheie: *onomastică istorică, toponimie, microtoponimie, colectarea toponimelor, cultivarea limbii, corectitudine gramaticală*

Ideea centrală și în aceeași timp inovatoare a cercetării lingvistice lui Szabó T. Attila este enumerarea, dezvăluirea și interpretarea toponimelor în fiecare așezare din Transilvania Centrală și din nordul Transilvaniei. În mediul academic articolele lui despre cultivarea limbii sunt considerate de importanță secundară față de activitatea lui în domeniul istoriei limbii și cea a onomasticii și poate din această cauză sunt mai puțin prezente în conștiința publică. Din a doua parte a comunicării reiese importanța acestor cercetări și faptul că sunt demne de a fi cunoscute încadrându-se organic în scrierile lui lingvistice. Noutatea cercetării lingvistului clujan și cercului științific care s-a format în jurul lui („Școala din Cluj”) constă în programul lor de a cultiva paralel cercetările toponimice istorice și studiul de teren referitor la limba vorbită. Aceste rezultate se regăsesc în studiile onomastice publicate de Szabó T. și pe paginile revistei Erdélyi Múzeum.

Pe lângă îmbogățirea rezultatelor a onomasticii istorice se simte responsabil pentru starea și funcționarea actuală a limbii deoarece aceste două cercetări, referitoare la limba arhaică și cea contemporană, normativă, sunt operații complementare. Asta se reflectă din numeroasele articole puriste apărute în revista științifică a Societății Muzeului Ardelean, începând din anul 1935.